

Отримано 29.07.2023

Голові спеціалізованої
вченої ради
ДФ 26.133.031
У. Ф. н., проф. Бровко О. О.
Олена Бровко

Голові
спеціалізованої вченої ради ДФ 26.133.031
у Київському університеті імені Бориса Грінченка
доктору філологічних наук професору,
завідувачу кафедри української літератури,
компаративістики і грінченкознавства
Факультету української філології,
культури і мистецтва
Бровко Олені Олександрівні

ВІДГУК

офіційного опонента Кавун Лідії Іванівни, доктора філологічних наук, професора, професора кафедри української літератури і компаративістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького про **дисертацію Сотникової Валентини Євгенівни «Інтертекст творчості Володимира Базилевського: особливості і функції»**, подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 «Філологія» (Київ, 2023)

Актуальність теми дослідження.

Інтертекстуальність як одна з провідних ознак літератури ставала предметом теоретичного осмислення упродовж останніх десятиліть у працях багатьох науковців (Р. Барта, Г. Блума, У. Бройха, Ж. Дерріди, Ж. Жанетта, Дж. Каллера, Ю. Крістєвої, Р. Лахманн, Н. П'єге-Гро, М. Пфістера, М. Ріффатерра, В. Просалової, О. Деркачової та ін.). Традиційно асоційована з постструктуралістською літературознавчою теорією, інтертекстуальність давно вийшла за межі останньої, засвідчуючи свою універсальність як особлива форма художнього мислення. Інтертекстуальність, пам'ять і подвійне кодування – це ті основні концепти, що лежать в основі інтерпретації багатьох репрезентативних творів зарубіжної й української літератури.

Присутність в оригінальному авторському творі «чужого тексту» як способу художнього втілення світоглядних інтенцій митця домінує і в творчості Володимира Базилевського. Маємо сумний парадокс, далеко не поодинокий, коли твори оригінального та цікавого письменника фактично залишено поза увагою літературознавців. Його творчість визріла у самотньому та оригінальному середовищі «шістдесятників», але Володимир Базилевський створив власний, ні на кого не схожий модерний проєкт нової поетичної мови, індивідуальну манеру письма, що виламується із куцих рамок типологічних рядів, бо він *інакший* навіть у колі близьких йому за духом сімдесятників, вісімдесятників чи письменників рубежу ХХ-ХХІ століття.

Історія українського письменства неможлива в повному обсязі без творчості неординарного поета, прозаїка, перекладача, есеїста, літературного критика Володимира Базилевського, у якого одним із провідних принципів творення індивідуально-авторської картини художнього світу та засобом інтелектуалізації

поетичного висловлювання є інтертекст. Для розуміння цього письменника потрібно читати не тільки його власні твори, але й твори десятків інших митців, із якими він відчував себе внутрішньо спорідненим і образи, мотиви, формально-метричні особливості яких він нерідко запозичував, трансформуючи їх чи полемізуючи з ними; потрібно читати також праці філософів, істориків, культурологів, лінгвістів, психологів тощо, які слугували йому вихідним матеріалом, звідки він черпав вислови, поняття, факти, терміни, моделі для своїх образних паралелей і ментальних структур. Все це входить до інтерпретаційного поля творів Володимира Базилевського та утворює їх інтертекстуальний аспект, який можна вважати однією з основних характеристик його творчості, поза яким її повноцінне сприйняття загалом немислиме.

Інтертекстуальність багатогранної творчості Володимира Базилевського хоч і зрідка, а все ж ставала об'єктом окремих студій останнього часу (див. праці Л.Новиченко, С.Литвиненко, О.Гальчук), проте системного, узагальнюючого дослідження міжтекстових зв'язків творів письменника помітно бракує. Актуальність обраної теми дослідження зумовлюється ще й тим, що творчість В.Базилевського у повному обсязі й належним чином науковці не розглядали, тому окремі аспекти діяльності письменника ще й досі залишаються недостатньо вивченими. Є необхідність наукового аналізу окресленої проблематики, тому важливість і **актуальність дисертації** Сотникової В.Є. є безперечною.

Важливість дисертаційної праці вбачаємо й у тому, що тема її є складником науково-дослідної теми кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства і кафедри світової літератури Факультету української філології культури і мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка «Типологія ідентичностей у художньому і критичному дискурсах» (державний реєстраційний номер 0117U005200).

Наукова новизна результатів дисертації.

Не викликає сумнівів наукова новизна дослідження. Пропонована для опонування робота є вагомим внеском у розвиток літературознавчих студій щодо особливостей і функцій інтертексту творів В.Базилевського. Найбільш суттєвими і важливими здобутками, що одержані Сотниковою Валентиною особисто й характеризують новизну її дисертації, є такі: уперше в українському літературознавстві на широкому фактичному матеріалі здійснено комплексне дослідження творчості Володимира Базилевського як сегмента цілісного літературного процесу, визначено періоди його творчої діяльності, простежено міжтекстові зв'язки творів автора у річищі формування української та західноєвропейської традиції діалогізму й інтелектуалізму, висвітлено джерела, особливості та функції інтертексту в поезії й публіцистиці письменника.

Теоретичне і практичне значення результатів дисертації.

Робота поглиблює теоретичне й методологічне підґрунтя для вивчення міжтекстових зв'язків творів української і зарубіжної літератури. Теоретичне значення роботи полягає у тому, що її положення і висновки можуть бути застосовані у перепрочитанні художніх творів крізь призму інтертекстуальної теорії, що сприяє дослідницьким перспективам, які пов'язані із творенням нових

моделей інтерпретації, поглибленим усвідомленням закономірностей глобальної міжкультурної комунікації, до якої залучені різні національні й регіональні літератури.

Практична цінність дисертації зумовлена можливістю використання матеріалів «у викладанні історико-літературних курсів, спецкурсів із питань компаративістики та літературної критики», та «при написанні бакалаврських і магістерських робіт» (с. 24) за творчістю Володимира Базилевського.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методології наукової діяльності.

На нашу думку, опонована дисертація логічна і вмотивована з огляду на характер визначених завдань, а проблемно-хронологічна композиція відповідає алгоритму розкриття теми.

Концепція дослідження ґрунтується на *загальнонауковій методиці аналізу, систематизації й узагальнення матеріалу, що уможливило опрацювання літературних і літературно-критичних джерел та дозволило створити загальну картину художнього світу В.Базилевського у культурно-історичному й суспільно-політичному контексті. Особливо її застосування ефективно у першому і другому розділах, у яких авторка висвітлює творчу індивідуальність В.Базилевського в генераційному й літературно-критичному вимірах та визначає інтертекстуальні коди його творчості. Щоправда, дослідниця чомусь не зауважила про це у методах дослідження у вступній частині роботи.* Базовою у дисертації є інтертекстуальна методологія, яка зумовлена характером студії і задекларованими у ній завданнями, та дала змогу з'ясувати особливості і функції інтертексту творчості В.Базилевського. Доречним виявився й інструментарій порівняльно-історичного методу у розгляді окремих національних і ментальних відмінностей авторського прочитання прецедентних образів і мотивів. Аргументованим є вибір також інших методів – порівняльно-типологічного, герменевтичного, міфокритичного, які ефективно застосовано у процесі інтерпретації художніх текстів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їхня наукова достовірність.

Структура дослідження чітка, продумана і відображає орієнтацію Сотникової Валентини на багатоаспектність аналізу, його ґрунтовність і повноту. З метою ознайомлення зі змістом та результатами дисертації на її початку подано анотації державною й англійською мовами, де дисертантка стисло представила результати дослідження із зазначенням наукової новизни. Зміст віддзеркалює тему, сформульовані положення обґрунтовані з опертям на науково-теоретичні та методологічні засади; сучасні тенденції літературного процесу; потенціал їх в контексті глобалізаційних змін.

Дослідниця ставить за мету «виявити особливості рецепції Володимиром Базилевським прецедентних художніх образів і мотивів та окреслити риси авторської інтертекстуальної стратегії на різних етапах стильової еволюції митця» (с. 21). Це актуалізувало ряд конкретних завдань (усього 6), серед яких виокремлюємо: визначення етапів становлення творчості письменника; з'ясування особливостей ідіостилу В.Базилевського в контексті сучасної йому літературної

добі; висвітлення міжтекстових зв'язків художнього й публіцистичного дискурсів В. Базилевського; аналіз літературних мотивів й образів творів письменника за походженням і функціями (див. с. 21).

Достовірність забезпечена належною теоретико-методологічною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць (список використаних джерел налічує 263 найменування, із них 19 іноземними мовами), що свідчить про змістовний аналіз проблеми, підтверджує наукову об'єктивність і компетентність дослідниці.

Вихідні положення (завдання, об'єкт, предмет, теоретико-методологічна основа дослідження, наукова новизна, теоретичне і практичне значення роботи й ін.), визначені у *вступі* з опертям на мету, виражені, логічно взаємопов'язані, обґрунтовані.

Сотникова В.Є. вибудувала науковий пошук таким чином, щоб не оминати увагою жодного важливого складника досліджуваного явища.

Структура та зміст дисертації.

Дисертація має чітко вмотивовану структуру: вступ, чотири розділи, висновки до кожного розділу, загальні висновки, список використаних джерел та додатки. Назви розділів і підрозділів відображають постановку конкретних наукових проблем, які дисертантка визначила у дослідницьких завданнях.

У першому розділі «Історико-літературні й теоретичні аспекти дослідження» охарактеризовано творчість В.Базилевського в контексті сучасної йому доби, систематизовано основні здобутки теорії інтертекстуальності, розмежовано поняття «інтертекст», «інтертекстуальність», «інтертекстуальний метод», «інтертекстуальні студії», конкретизовано дефініції різних типів і форм інтертекстуальності. Авторка цілком логічно виокремлює чотири основні етапи творчості письменника: перший етап – з 1964 по 1984 роки (із програмовою збіркою «Труди і Дні» (1984)); другий – з 1985 по 1992 роки (книга «Вертеп»); третій – з 1993 до 2014 року (збірка цього періоду «Читання попелу» (2007)); четвертий розпочався в 2014 році і триває донині (вирізняється збірка «Лук і Ліра» (2016)). При цьому Сотникова Валентина зазначає лише, так би мовити, програмові збірки творів письменника, характерні для кожного періоду. *Однак, доречно було б подати всі назви збірок творів В.Базилевського, які були надруковані протягом того чи іншого етапу життя і творчості, що, у свою чергу, підсилює й увиразнює обґрунтованість такої періодизації.*

Дослідниця покликається на класифікацію Ж. Женетта, у якій виокремлено інтертекстуальність, паратекстуальність, метатекстуальність і гіпертекстуальність, і фахово аналізує досить складний і значний за обсягом матеріал дисертації, фіксуючи їхню наявність у творчості В. Базилевського не лише на рівні частотності (інтенсивності) звернення письменника до певного типу інтертекстуальності, але і на жанровому рівні.

Важливим для подальшого розгортання дослідження є другий розділ «Людина і історія» у творчості В.Базилевського крізь призму інтертекстуальності», що охоплює три підрозділи, у яких Сотникова В.Є. на значному фактичному

матеріалі з'ясовує історіософські погляди письменника, оприявлені у його публіцистиці та ліриці.

У третьому розділі «Міжтекстові зв'язки філософічного доробку В.Базилевського» основна увага приділена діалогічній природі есеїв письменника, вияву західного і східному інтертекстів у авторському художньому осмисленні та дискурсу української міфології й літератури як образного коду лірики поета. Глибокий аналіз дисертанкою інтертексту у філософській ліриці В. Базилевського, представленого у вигляді цитат, алюзій, епіграфів, авторських інтерпретацій традиційних образів і мотивів, переспівів творів давньої літератури, засвідчує чіпкий дослідницький хист Валентини Сотникової, схильної докопуватися і знаходити фактичний матеріал, який сприяє уточненню ідіостилю письменника, знаходити концептуальні структури у складних аспектах дослідження.

У четвертому розділі «Інтертекстуальність як домінуюча риса авторської концепції митця і мистецтва» розглянуто «критичну прозу» В. Базилевського як різновид металітератури» і висвітлено роль інтертексту у його транспозитивній ліриці.

Якщо ж ідеться про критерій вибору матеріалу для наукового аналізу, то тут дисертантка цілком слушно намагається добирати з української і зарубіжної культур такі репрезентативні образи й мотиви, що вияскравлюють історіософські міркування В.Базилевського, висвітлюють авторське бачення спільного історичного минулого України і Давньої Греції та Риму. Дослідниця виявляє неабиякий філологічний хист і професіоналізм у дослідженні філософської лірики В. Базилевського. Адже для цього їй потрібно було з'ясувати не лише естетично-художні особливості поезики письменника, але й перепрочитати та осмислити значний масив класичних європейських творів та текстів літератури Сходу.

Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях.

Основні положення та висновки дисертації апробовано в доповідях на наукових конференціях різних рівнів: зокрема, на 5 міжнародних та 4 всеукраїнських (с. 25). Головні ідеї дослідження оприлюднено в 10 наукових публікаціях, які підготовлені одноосібно; зокрема 4 – у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 6 статей, в яких додатково відображено результати дисертації. Аналіз тематики опублікованих праць уможливило стверджувати, що вони віддзеркалюють результати проведеного дослідження, отже, дисертація належним чином апробована.

У дисертації Сотникова В. Є. дотримала вимог чинного законодавства щодо авторського права і **принципів академічної доброчесності**. У роботі наявні покликання на джерела інформації у випадку використання ідей, розробок, теорій, тверджень інших авторів, надано достовірну інформацію про методології і результати дослідження, джерела використаної інформації та власну наукову, творчу діяльність.

Зауваження та дискусійні положення до дисертації.

Ретельна і добротна дисертація Валентини Сотникової продукує дискусійні вектори та накреслює перспективи наступних досліджень. Віддаючи належне великій

роботі, яку авторка здійснила над підготовкою студії, наголосимо на певних побажаннях та зауваженнях.

1. Теоретико-методологічну і джерельну базу дисертаційної роботи склали сотні праць українських і зарубіжних учених та численні корпуси літературних текстів, які дуже часто мають міждисциплінарний характер. Порівняльно-типологічний матеріал вражає своєю географією і міжконтинентальною маркованістю. Водночас із поля зору дослідниці випав біографічний метод, який сприяв би більш детальному і глибокому аналізу нехудожньої прози В.Базилевського, зокрема есе, літературної та мистецької критики, інтерв'ю тощо. Цей спосіб вивчення творів письменника, якого дисертантка вслід за М.Слабошпицьким ідентифікує «митцем без покоління», дав би змогу інтерпретувати біографію В.Базилевського як визначальний чинник художньої творчості саме поза приналежністю до тієї чи іншої мистецької генерації, літературного напрямку.

2. У підрозділі 2.2. «Художній потенціал образів національної культури в поетичній історіософії В. Базилевського» дещо забагато сторінок дисертації присвячено висвітленню саме ідеологічних поглядів Пантелеймона Куліша та Євгена Маланюка (с. 67-75). На нашу думку, бажано було провести типологічні паралелі між історіософією В.Базилевського, П.Куліша та Є.Маланюка, виявити спільне й відмінне у їхніх авторських естетиках, скоротити опис їх історіософій і вдатися до власне аналізу текстів В. Базилевського.

3. Робота виграє б, якби авторка приділила увагу студіюванню також і віршознавчих особливостей поезики В. Базилевського: ритму вірша, строфіки, метрики й образних компонентів. Не дотримано й формозмістового балансу у дослідженні різножанрових творів В.Базилевського – послання, присвяти та віршованого листа. Зауважимо, що зазначені жанри адресованої лірики стосуються власне діалогу поезики, творчості В.Базилевського як інтертексту.

4. У мовно-стилістичному плані дослідження написано грамотно, а все ж деякі типові дисертаційні помилки не оминули й цієї студії. Зазначу, що у заголовках розділів та підрозділів бажано писати повне ім'я та прізвище письменника (а не 2.2.«Художній потенціал образів національної культури в поетичній історіософії В.Базилевського» та ін.). У назві другого розділу «Людина і історія» потрібно вжити *й* замість *і*; *міфокритичний метод застосовують* у дослідженні, але аж ніяк він *не використовується* тощо.

Зазначені рефлексії опонентки варто розглядати не як імператив, а як побажання і запрошення до конструктивної дискусії; вони не змінюють загального позитивного враження від дисертації Валентини Сотникової та мають здебільшого рекомендаційний характер.

Загальний висновок про рівень набуття здобувачкою теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей.

Назагал, аналіз дисертації дає всі підстави стверджувати, що дослідження є самостійним, концептуально цілісним, завершеним, має важливе і теоретичне, і практичне значення та заслуговує на увагу не лише істориків літератури, а й компаративістів, культурологів, зокрема дослідників інтертекстуальності. Відтак,

можна зробити беззаперечний висновок, що дисертація «Інтертекст творчості Володимира Базилевського: особливості і функції» за актуальністю, сучасним методологічним рівнем виконання, новизною концептуальних ідей, обґрунтованістю наукових положень і практичним значенням отриманих результатів, повнотою викладу в опублікованих працях відповідає галузі гуманітарних наук зі спеціальності 035 «Філологія».

Загальна оцінка дисертації.

Дисертація «Інтертекст творчості Володимира Базилевського: особливості і функції» за змістом, структурою та оформленням відповідає спеціальності 035 Філологія з галузі знань 03 Гуманітарні науки та вимогам, передбаченим наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій» від 12.01.2017 року № 40 і «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (з наступними змінами), а її авторка, Сотникова Валентина Євгенівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор
кафедри української літератури і компаративістики
Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького

Л.І.Кавун

Підпис професора Кавун Л.І. підтверджую.

Проректор з наукової та інноваційної діяльності,
кандидат біологічних наук, доцент

О.В.Спрягайло